

Bologna revisited

Coenen & De Decker

In 1999 spraken de ondertekenaars van de Verklaring van Bologna hun gezamenlijke ambitie – en tegelijk ook hun engagement – uit om de architectuur van hun systemen voor hoger onderwijs beter op elkaar af te stemmen, met het oog op de creatie van een geharmoniseerde Europese Hogeronderwijsruimte. Nu, 25 jaar later, zijn 49 Europese landen en regio's betrokken bij het proces dat destijds op gang kwam en een vliegwiel is gebleken voor meer Europese mobiliteit van studenten en medewerkers, een intensere samenwerking tussen hogeronderwijsinstellingen over de landsgrenzen heen en gemeenschappelijke kwaliteitsstandaarden.

Vlaanderen, een van de pioniers, voegde in 2003 met het Structuurdecreet en een jaar later met het Flexibiliseringsdecreet de daad bij het woord, en legde daarmee zijn hoger onderwijs in een Europese plooi. Sinds de invoering van deze decreten, en de vele andere die in het zog ervan volgden, heeft het Vlaamse hoger onderwijs een grondige transformatie doorgemaakt. Niet alleen structureel maar bijvoorbeeld ook op het vlak van kwaliteitszorg, inspraak voor studenten en medewerkers, en internationalisering in brede zin, waaronder mobiliteit, is er nog maar weinig zoals voorheen.

Anno 2024 stellen we vast dat de balans vooral positief is. De Vlaamse universiteiten hebben zich robuust geïnstalleerd in de Europese, zelfs internationale top en dragen met hun hooggekwalificeerde, academisch geschoolde alumni mee bij aan onze kennismaatschappij. De hogescholen vervelden tot moderne en zelfbewuste praktijkgerichte kennisinstellingen voor een brede groep studenten, met een stevige poot toegepast wetenschappelijk onderzoek en dito impact op het werkveld en de samenleving. Bologna heeft met andere woorden gezorgd voor een onmiskenbare professionaliseringsomslag in het Vlaamse hoger onderwijs, deels ook aangestuurd en gevoed door de associaties, waarin universiteiten en hogescholen elkaar sinds 2003 vinden en versterken.

Dat betekent niet dat er geen knelpunten overblijven. Om het maar meteen over de centen te hebben: de mismatch tussen de steile ambities van het hoger onderwijs en wat financieel mogelijk blijkt, wordt steeds prangender. Het aantal studenten dat instroomt in onze universiteiten en hogescholen is sterk toegenomen en de instroom is ook steeds diverser geworden. Die democratisering, die sinds de integratie van de graduaatsopleidingen (in Nederland zijn dat de Associate degrees) in de hogescholen nog een extra dimensie heeft gekregen, is essentieel voor de Vlaamse

(diensten)economie met brains en skills als enige grond- en brandstof. Maar de financiering volgde niet.

Bovendien zorgt de marktaandeelgedreven verdeling van de schaarsere middelen binnen een vrijwel gesloten enveloppe ervoor dat de instellingen, en dan vooral de hogescholen, elkaar in een concurrentiële houdgreep houden, een *zero-sum game* waarin ze elkaar nog maar weinig gunnen. Tijdelijke standstills op het vlak van programmering moeten de druk wat van de ketel halen, maar die wegen op de vernieuwing van het opleidingsportfolio, waarvan het werkveld nu al zegt dat het onvoldoende aansluit bij wat daar gevraagd wordt. Ze stimuleren bovendien allerlei programmatorische kunstgrepen binnen het bestaande aanbod. Dat komt de transparantie ervan niet ten goede, laat staan de rationaliteit. Een geïntegreerde aanpak, met een vervlechting van financiering en programmering, is lang verwacht, maar blijft voorlopig uit.

Met het Structuurdecreet schreef Vlaanderen zich in in de internationale bachelor-masterstructuur. De hogescholen bieden opleidingen aan met een professionele oriëntatie op niveau 5 (graduaat) en 6 (bachelor) van de Vlaamse Kwalificatiestructuur; de universiteiten hebben academische opleidingen op niveau 6, 7 (master) en 8 (doctoraat). De binariteit tussen professioneel en academisch én het feit dat hogescholen door de veranderingen als gevolg van het Structuurdecreet niet langer opleidingen op masterniveau kunnen aanbieden is, vanuit een Europees perspectief, vrij uniek. En dat leidt almaar meer tot 'wrijfspanningen' – de term is van collega Koen Goethals van Hogeschool Gent.

De hogescholen ervaren een sterke academiserings- en vermasteringstendens en vrezen de verwatering van het

**Een geïntegreerde
aanpak is lang
verwacht, maar blijft
voorlopig uit**

Instellingen worden meer dan ooit aangesproken op hun verantwoordelijkheid als *civic institutions*

professionele bachelorniveau in de sandwich tussen hun graduataten enerzijds en de masters aan de universiteiten anderzijds. Geïnspireerd door voorbeelden uit Europese landen waar meerdere types van hogeronderwijsaanbieders naast elkaar blijven bestaan, klinkt ook bij de Vlaamse hogescholen steeds luider het pleidooi voor professionele masters, opgeleid aan de hogescholen en geruggesteund door innovatief praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek en een sterke band met het werkveld. Vermoedelijk ligt de oplossing in nog meer samenwerking tussen de ‘professionelen’ en de ‘academici’. In die zin is de nieuwe master in het basisonderwijs, die de universiteiten vanaf 2025-2026 zullen aanbieden in nauwe samenwerking met de educatieve bacheloropleidingen, een interessante casestudy. Het kan een voorproefje zijn voor wat we ons inziens veel structureler, zelfs in de vorm van *joint degrees*, kunnen inbouwen in het Vlaamse hogeronderwijsbestel en binnen samenwerkingsverbanden met buitenlandse partnerinstellingen, al dan niet in het kader van een *European University*.

Bovenstaande knelpunten en fricties zijn uiteraard niet onbelangrijk, en enkele ‘reparaties’ en bijsturingen dringen zich zeker op. In 2024 zien we evenwel ook andere uitdagingen voor ons hoger onderwijs. De fundamentele vraagstukken die voor ons liggen gaan niet langer over structuren, procedures en systemen, maar over het soort instellingen dat we willen zijn, wat we aan studenten meegeven en welke rol we willen spelen in de samenleving van vandaag en morgen. Het zijn vragen en thema’s die ook in Vlaanderen dringend aan de orde zijn.

In de wereld van vandaag – en we hoeven die hier ongetwijfeld voor niemand te schetsen – worden hogeronderwijsinstellingen meer dan ooit aangesproken, en niet alleen in figuurlijke zin, om via hun onderwijs, onderzoek en dienstverlening ten volle hun verantwoordelijkheid als *civic institutions* op te nemen. Het recente Tirana Communiqué zette die verantwoordelijkheid nog eens in de verf als een van de speerpunten van een nieuwe fase in het Bolognaproces.

Inclusief hoger onderwijs staat bijvoorbeeld met stip op de agenda. Hoewel Vlaanderen al een hoge participatiegraad realiseert, zal niemand ontkennen dat instroom en doorstroom vanuit kansengroepen problematisch blijft. Hen aan boord krijgen én houden, onder andere door slim gebruik te maken van onderwijsinnovaties – didactisch en technologisch – voor meer gepersonaliseerd leren, is nochtans echt noodzakelijk voor instellingen die het predicaat ‘inclusieve gemeenschap’ oprecht willen waarmaken. Het Tirana Communiqué verwijst daarbij expliciet naar de inclusie van vluchtelingen. De Vlaamse universiteiten en hogescholen pleiten daarnaast ook voor gereguleerde arbeidsmigratie via internationale studiemobiliteit, maar de overheid staat daar op de rem, zoals wel vaker het geval is als het gaat over de internationalisering (nog te dikwijls geframed als ‘verengelsing’) van het Vlaamse hogeronderwijsaanbod. Nochtans vragen ook werkgevers ons om hier sterker op in te zetten als een van de oplossingen voor het nijpende tekort aan arbeidskrachten.

In tijden waarin zich een toenemende polarisering aftekent in de samenleving, met een groeiende aantrekkingskracht van populistische stromingen, het zich terugplooiën op de eigen identiteit, en levensbeschouwelijke en ideologische radicalisering, is een brede en kritische vorming van studenten – met bijvoorbeeld meer aandacht voor burgerzin, kritisch omgaan met (sociale) media en een ethisch-maatschappelijk waardenkader – meer dan ooit noodzakelijk. Het is daarbij bovendien belangrijk dat universiteiten en hogescholen ook zichzelf durven bevragen over de manier waarop zij daarmee willen omgaan, ook binnen de eigen campusmuren, en in welke mate zij zich tolerant kunnen en willen opstellen tegenover afwijkende meningen, waar zij een rode lijn trekken en hoe zij daarover communiceren aan en met de studenten. De rol van hogeronderwijsinstellingen als poortwachters van ons democratisch bestel, al lijkt dat misschien wat zwaar op de hand, is ons inziens dringend een debat waard.

Meer dan ooit is een brede en kritische vorming van studenten noodzakelijk

Bologna is dan ook

met recht en reden

een proces, geen

afgewerkt product

Internationalisering blijft daarin een cruciale schakel: je niet opsluiten – letterlijk en figuurlijk – binnen de grenzen van de eigen leef- en denkwereld, maar verder willen kijken, verschillen durven overbruggen, andere perspectieven kunnen aannemen. Als anderen zich terugplooiën op zichzelf, dan is het de taak van universiteiten en hogescholen om hun deuren open te gooien. De sterke betrokkenheid van Vlaamse hogeronderwijsinstellingen bij de *European University Alliances* die zich de voorbije jaren hebben gevormd, doet ons wat dat betreft het beste verhoppen, zolang die niet verengd raken tot vehikels om de binnenlandse concurrentie tussen instellingen ook op buitenlandse fronten uit te vechten, of om samenwerking eerder exclusief dan inclusief te maken.

Wie zich toch liever bezighoudt met structuren, en daarvan na ruim twintig jaar Structuurdecreet nog niet genoeg heeft, kan zich het hoofd breken over het ‘uitdijende landschap van het postsecundaire onderwijs’, zoals Dirk Van Damme het eerder in dit tijdschrift noemde, en de plek van levenslang leren daarin. Terwijl universiteiten en hogescholen een rondje armworstelen over wie er binnen de bestaande leerwaaier wat op welk niveau mag inrichten, vervaagt de grens tussen leren en werken, dienen er zich nieuwe aanbieders aan (waaronder bedrijven zelf, via allerlei academies), diversifieert in hoog tempo de aard van het aanbod (bijvoorbeeld met microcredentials) en boeten klassieke diploma’s en leersystemen aan waarde in ten opzichte van andere, flexibelere en adaptievere manieren om kennis en kunde te verwerven en te certificeren.

Er ligt dus wel een en ander op de plank om in Vlaanderen en daarbuiten het hoofd over te buigen. En dan zwijgen we nog over de digitale transformatie van het hoger onderwijs, de impact van kunstmatige intelligentie en de rol van universiteiten en hogescholen op het vlak van duurzaamheid. Bologna is dan ook met recht en reden een proces, geen afgewerkt product, waarvan het eind nog niet in zicht is. Een kwarteeuw na de beginselverklaring zien we – misschien – het einde van het begin van een *neverending story*, zoals onderwijs en onderzoek, mensenwerk bij uitstek,

horen te zijn. Er is veel voor te spreken. We reiken graag de hand aan wie dat mee wil aangaan.

Stijn Coenen

is algemeen directeur van de Thomas More-hogeschool en voorzitter van de werkgroep Internationale tendensen hogeronderwijsbeleid van de Vlaamse Onderwijsraad (VLOR)

Frederik De Decker

is verantwoordelijke van het functiedomein Internationalisering van de Universiteit Gent en voorzitter van de werkgroep Internationale tendensen hogeronderwijsbeleid van de Vlaamse Onderwijsraad (VLOR)

De auteurs schreven deze column uit eigen naam.